

«Қоғамдық пәндер» кафедрасы

«Құқық негіздері» пәні

Құқықтың түсінігі, мәні, қағидалары және функциялары.

№__1__ Дәріс
__1__ академиялық сағат

Тәңірбергенова Рабиға Көлекбайқызы

rabiga.tanirbergenova@mail.ru

ДӘРІС ЖОСПАРЫ

1. Құқықтың ұғымы мен белгілері.

2. Құқық нормасының құрылымы.

3. Құқық бұзушылық және заң алдындағы жауаптылық.

1. Құқықтың ұғымы мен белгілері.

Құқық дегеніміз – мемлекет шығарған немесе ресми түрде бекіткен, мемлекеттің күшімен қамтамасыз етілетін, адам бостандығы өлшемін білдіретін, жалпыға бірдей міндетті, формальды анықталған заң нормаларының (ережелерінің) жүйесі.

Құқықтың белгілері:

- еріктілік сипаты;
- жалпыға міндеттілігі;
- нормативтілігі;
- мемлекетпен қамтамасыз етілуі;
- формальды анықталғандығы;
- жүйелілігі;
- өзгермелілігі.

Құқықтың мәні өркениеттілік жағдайында қоғамдық қатынастарды реттеуден, нормативтік негізде қоғамның тұрақты ұйымдастырылуына жете отырып, демократияның, экономикалық бостандықтың, тұлға бостандығын жүзеге асырылуынан көрінеді.

Құқықтың мәнін қарастыруда екі аспектіні ескерудің маңызы зор :

- ❑ **формальдық** — кез - келген құқықтың ең алдымен реттеуші екендігі;
- ❑ **мазмұндық** — осы реттеушінің кімнің мүдделеріне қызмет ететіндігі.

Құқықтың функциялары: құқықтың қоғамдық қатынастарды реттеудегі ролін көрсететін құқықтық әсер етудің негізгі бағыттары, яғни адамдардың іс-әрекетіне, мінезіне, тәртібіне нормативтік актілердің жасайтын ықпалы, сол арқылы қатынастардың дұрыс және дер кезінде орындалуы қамтамасыз етіледі.

Реттеуші функциясы – нормативтік актілер арқылы қоғамдық қатынастардың байланысын, орындалу жолдарын, бағыттарын анықтап отырады, позитивтік жүріс-тұрыс ережелерін орнықтырады, қоғамның, мемлекеттің, тұлғаның мүдделеріне сәйкес қатынастарды дамытуға көмектесу мақсатында құқық субъектілеріне субъективтік құқықтар мен заңды міндеттер жүктеуден көрініс табады.

Қорғаушы функциясы – қоғамдық қатынастарды құқыққа қайшы қол сұғушылықтардан қорғау, тұлға мен қоғам үшін зиянды қатынастарды жою, жаман қатынастарға тиым салу, жауапкершілік түрін көрсету, жасаған қателіктері үшін субъектілерді жауапқа тартумен сипатталады.

Заң

- – заң шығарушы биліктің ең жоғарғы органы (парламент) немесе халық (референдум) қабылдаған, аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, жоғары заң күшіне ие, нормативтік құқықтық акт.

Нормативтік құқықтық акт

- құқық нормалары мазмұнына ие, тиісті мемлекеттік органның құжаты.

Құқықтық әдет – ғұрып

- дегеніміз – мемлекетпен рұқсат етілген әдет – ғұрыптар.

Заңдық прецедент

- – мемлекеттің нақтылы мәселе бойынша, осыған ұқсас мәселелер бойынша одан кейінгі шешімдер үшін үлгі болған және құқық нормасы ретінде мойындалған шешімі.

Нормативтік келісім – шарт

- нормативтік құқықтық актілердің ерекше бір түрі, ол екі жақтың келісімге келуі нәтижесінде құқықтық норма мазмұны ие болады.

Нормативтік құқықтық актілер

негізгі

туынды

1) Конституция, конституциялық заңдар, кодекстер, заңдар.

2) Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық Заң күші бар Жарлықтары, Қазақстан Республикасы Президентінің Заң күші бар Жарлық-тары, Қазақстан Республикасы Президентінің өзге де нормативтік құқықтық Жарлықтары

1) *регламент* — қандай да бір мемлекеттік орган мен оның құрылымдық бөлімшелері қызметінің ішкі тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық акт,

2) *ереже* — қандай да бір мемлекеттік органның немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мәртебесі мен өкілеттігін белгілейтін нормативтік құқықтық акт,

3) Қазақстан Республикасы Парламенті мен оның палаталарының нормативтік қаулылары,

Қазақстан Республикасы Үкіметінің нормативтік қаулылары,

3) *қағида* — қандай да бір қызмет түрін ұйымдастыру және жүзеге асыру тәртібін белгілейтін нормативтік құқықтық акт,

4) *нұсқаулық* - заңдардың қоғамдық қатынастардың, қандай да бір саласында қолданылуын егжей-тегжейлі көрсететін нормативтік құқықтық акт.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің, Жоғарғы Сотының және Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының нормативтік қаулылары,

6) Қазақстан Республикасының министрлері мен өзге де орталық мемлекеттік органдар басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары,

орталық мемлекеттік органдар ведомстволары басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары

8) мәслихаттардың нормативтік құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары, әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері

2. Құқық нормасының құрылымы.

Құқық нормасы – бұл мемлекет таныған және қамтамасыз ететін жалпыға міндетті, формальды анықталған жүріс-тұрыс ережесі.

Құқық нормаларының түрлері.

Реттеуші норма

- бұл субъектінің субъективтік құқықтары мен міндеттерін, олардың пайда болу және әрекет ету жағдайларын анықтайтын норма.

Құқыққорғаушы норма

- бұл субъектіге мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолданудың жағдайларын, осы шаралардың сипаты мен мазмұнын анықтайтын норма.

Құқық беруші норма

- бұл субъектіге белгілі бір әрекеттерді жүзеге асыруға байланысты құқықтарды беретін норма.

Тыйым салушы норма

- бұл субъектіге белгілі бір әрекеттерді жасаудан бас тартуды міндеттейтін норма.

Міндеттеуші норма

- бұл субъектіге белгілі бір мазмұндағы әрекеттерді жасау міндетін жүктейтін норма.

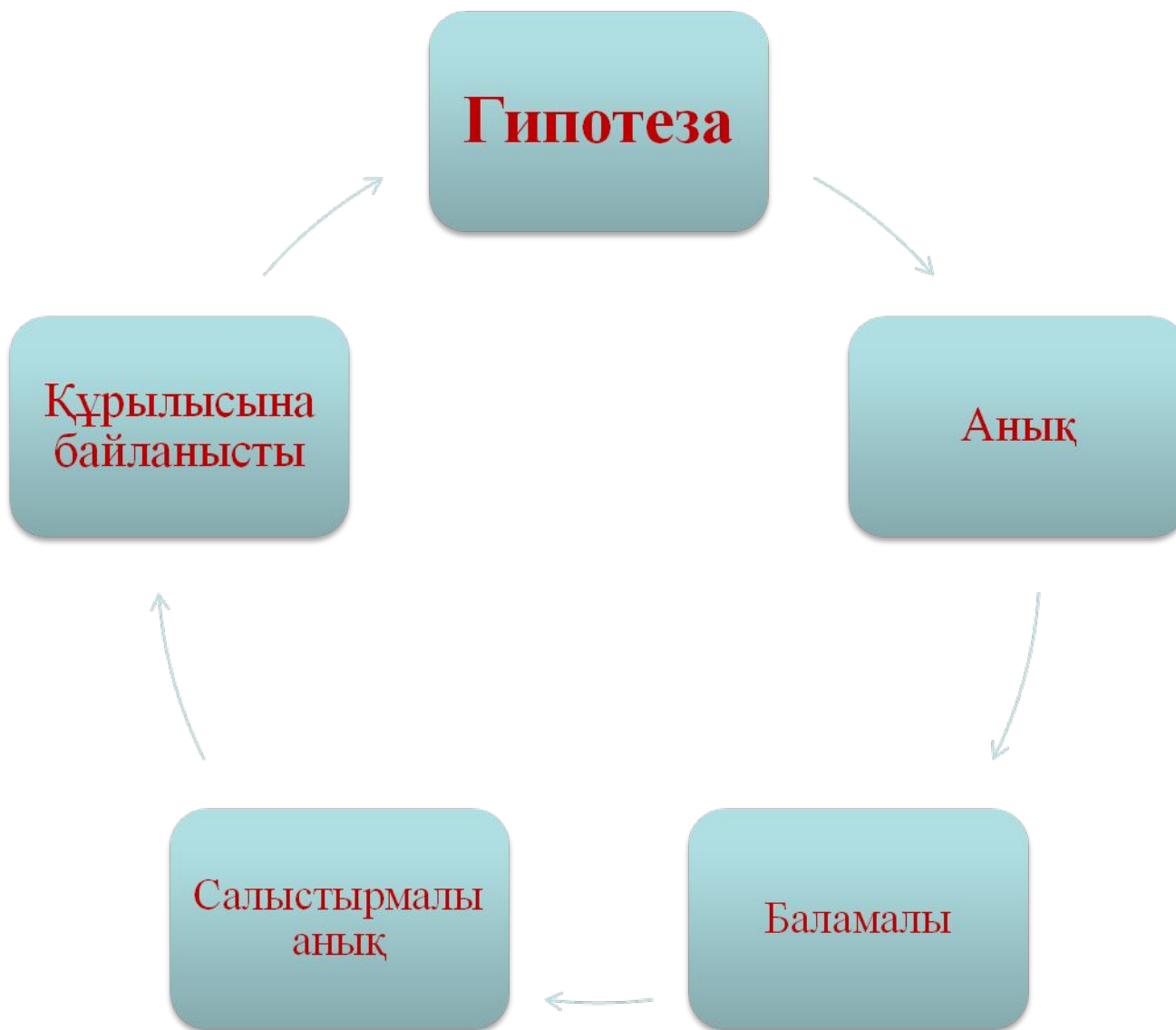
Императивтік норма

- бұл қатаң ережелер түрінде көрініс табатын және құқық субъектілерінің қалауларынан тәуелсіз түрде әрекет ететін норма.

Диспозитивтік норма

- бұл өзіндік қалау бостандығын білдіретін норма.

Диспозиция

Жай

Бейнелеу

Сілтеме

Санкция

Салыстырмалы
анық

Абсолютті
анық

Баламалы

Жазаның тек
жоғары шама
мерзімін
анықтайтыны

Жазаның
төменнен жоғары
шама мерзіміне
дейінгіні
анықтайтыны

3. Құқық бұзушылық және заң алдындағы жауаптылық .

Құқық бұзушылық – құқыққа қарсы, қоғамға қауіпті және құқық субъектілері үшін зиянды, құқыққа және іс-әрекетке қабілетті құқық субъектісінің кінәлі іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі.

Құқықбұзушылық – бұл қоғамға қарсы (қоғамдық қауіпті), кінәлі және құқыққа қарсы, заңды жауаптылығы көзделген әрекеті (әрекет немесе әрекетсіздік). Белгілер: қоғамға қарсы (қоғамдық игіліктер мен құндылықтарға қол сұғады); құқыққа қарсы (заңның бабы бұзылады); кінәлілігі (тұлға әрекетті қасақана немесе абайсызда жасайды); жазалылық (осы әрекетті жасағаны үшін заңды жауапкершілік көзделген); зардаптар, шығындардың болу (материалды, моральды, деңсаулыққа зиян келтіру). Құқықбұзушылықтың түрлері: тәртіптік теріс қылық; азаматтық құқықбұзушылық (теріс қылық); әкімшілік теріс қылық; қылмыс. Қылмыстың теріс қылықтан негізгі айырмашылығы әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесі. Құқықбұзушылық құрамының белгілерін шартты түрде 4 топқа бөліп тастауға болады (элементтер): объект; объективтік жағы; субъект; субъективтік жағы. Объект – заңмен қорғалатын және қолсұғылатын игіліктер, құндылықтар және мүдделердің тобы. Объективтік жақ – құқықбұзушылықтардың материалдық жағын сипаттайтын белгілердің тобы, яғни бұл әрекет немесе әрекетсіздік, сонымен қатар қылмыс жасау уақыты, орны, жағдайы, жасау әдісі. Субъект – құқықбұзушылықты жасаған тұлғаны сипаттайтын белгілер тобы (оның жасы, әрекетқабілеттігі, құқықтық мәртебесі, т.б.) Субъективтік жағы – құқықбұзушылықты жасаған тұлғаның өз әрекетке психикалық қатыстылығын сипаттайтын белгілер тобы, яғни бұл қасақана (тура немесе жанама) немесе абайсызда (менмендік немесе немқұрайдылық) нысандағы кінә. Субъективтік жағының белгілеріне құқықбұзушылықты жасау мақсаты жатады. Әрекетті құқықбұзушылық ретінде сипаттау үшін құрамның барлық төрт элементтердің бар болуы қажет. Заңды жауапкершілік – құқықбұзушылықты жасаған тұлғаға қатысты қолданылатын, кінәлі тұлғаның құқықтарын шектеу немесе олардан айыру арқылы жүзеге асырылатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Заңды жауапкершіліктің пайда болуы негізі құқықбұзушылықты жасау фактісі. Заңды жауапкершілік түрлері: азаматтық–құқықтық (айыппұл, пеня, т.б.); тәртіптік (сөгіс, ескерту, қызметтен шығару); әкімшілік (айыппұл, арнаулы құқықтарынан айыру, әкімшілік қамау, т.б.); қылмыстық (бас бостандығынан айыру, өлім жазасы, түзеу жұмыстары, айыппұл, т.б.)

Құқықтық сана — объективті шындықты идеалды түрде бейнелеудің адамға ғана тән ең жоғарғы нысаны. Сана адамның өз болмысы мен объективті дүниенің мән-жайын, мазмұнын, ұғымын білуінде белсенді қызмет атқаратын психикалық процестердің (түйсіну, сезіну, қабылдау, ойлау т.б.) заңды нәтижесі болып табылады.

Қоғамдық мәдениет саласында құқық мәдениетінің жетістіктерін ғана басқарып реттеп отырады. Мәдениет өзінің даму процесінде қоғамның рухани байлығын, халықтың сана-сезімін дамытып, жоғарғы дәрежеге көтереді. Құқықта өз кезегінде мәдениетті қорғап, реттеп отырады. Осыдан келіп құқықтық мәдениет қалыптасады. Ол өзара байланысты элементтер арқылы кәрініс табады.

Әдебиеттер және интернет қорларына сілтемелер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08. 1995ж. (өзгертулер мен толықтырулар 2 ақпан 2011ж. енгізілді)
2. Құқық негіздері: Оқу құралы / Б.Ө. Алтынбасовтың редакциялығымен. – Астана, «Мастер По» ЖШС, 2012. – 336 бет.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері. Оқыулық 2 кітаптан тұрады. / Құрастырған Е.Баянов. 1-ші кітап. – Алматы, 2009. – 384 бет .
4. Сапарғалиев Ғ., Ибраева А. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық 2- басылым, өңдеген , толықтырған – Астана: Фолиант,2011. – 360 бет.
5. Булгакова Д. А. « Мемлекет және құқық теориясы. Оқу құралы. – Алматы: «NURPRESS» баспасы, 2013. – 130 бет.